

ATATÜRK DÖNEMİNDE ASKERİ GÜÇ DENGELERİ VE KIBRIS SORUNU (1923-1938)

MILITARY BALANCE OF POWER AND THE CYPRUS PROBLEM DURING
ATATÜRK'S PERIOD (1923-1938)

Mehmet Sedat Erkan*

Öz

Kıbrıs Adası, Osmanlı Devleti tarafından fethinden önce tarih boyunca değişik medeniyetler tarafından el değiştirmiştir. 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra 300 yıldan fazla Türk egemenliğinde kalan ada, 1877-78 Türk-Rus savaşında Rus ordusu Yeşilköy'e kadar ilerleyince Birleşik Krallığın yardım ve destek sözü karşılığında 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs Sözleşmesi ile İngiltere'ye kiralanmıştır. Doğu Akdeniz'de stratejik açıdan önemli bir konumda olan ve Türkiye kıyılarına sadece 65 kilometre uzaklıkta bulunan Kıbrıs Adası ve orada yaşayan Türk nüfusunun can ve mal güvenlikleri, cumhuriyet döneminde de Türk dış politikasını şekillendiren temel sorunlardan biri olmuştur. Kıbrıs Türk halkının hak ve menfaatlerini koruyabilmek için bu süreçte Cumhuriyet Hükümeti Kıbrıs Türkleri ile irtibatı devam ettirmiş ve yardımlarda bulunmuştur. Kıbrıs Adası'nı hükümlarında tutan İngiltere, dönemin başat gücü olarak büyük bir donanmaya sahiptir. Siyasî gücün gelişmelere göre etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve millî menfaatlerin gerçekleşmesi için yeterli askerî gücün oluşması için Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde çalışmalara başlamış ve modern bir donanmanın oluşturulması için adımlar atılmıştır. Yöntem olarak Kıbrıs ile ilgili döneme ait literatür analiz edilmiş, millî güç unsurlarından askerî gücün önemi ve özellikle deniz gücü ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı Devleti, Lozan Antlaşması, Enosis, Türk Hükümeti

Abstract

The island of Cyprus changed hands throughout history before its conquest by the Ottoman Empire. After its conquest by the Ottoman Empire in 1571, the island remained under Turkish sovereignty for over 300 years. In the 1877-78 Turkish-Russian war, when the Russian army advanced as far as Yeşilköy, it was leased to England on June 4, 1878 with the Cyprus Convention in return for the promise of aid and support from the United Kingdom. The security of life and property of the island of Cyprus, which is strategically important in the Eastern Mediterranean and only 65 kilometers from the Turkish coast, and the Turkish population living there, has been one of the fundamental issues shaping Turkish foreign policy during the republican period. In order to protect the rights and interests of the Turkish Cypriot people, the Republic Government maintained contact with the Turkish Cypriots and provided assistance during this period. England, which held the island of Cyprus under its sovereignty, had a large navy as the dominant power of the period. In order to use political power effectively according to developments and to create sufficient military power to realize national interests, the Republic of Turkey started working in this period and steps were taken to establish a modern navy. As a method, the literature related to Cyprus from that period was analyzed and the importance of military power and especially naval power among the elements of national power was discussed.

Keywords: Cyprus, Ottoman Empire, Treaty of Lausanne, Enosis, Turkish Government

GİRİŞ

Kıbrıs Adası 1571’de Osmanlı Devleti tarafından fethinden önce ticaret yolları üzerinde bulunması ve zengin maden kaynakları nedeniyle tarih boyunca değişik medeniyetler tarafından el değiştirmiştir. M.Ö. 1500-1450 yıllarında Mısır egemenliğine giren ada, M.Ö. 1320 yılında Hititler tarafından ele geçirilmiştir. Yaklaşık 450 sene Mısır idaresinde kalan ada, M.Ö. 1000’de Fenikeliler tarafından ele geçirilmesine müteakip daha sonraki dönemlerde sırasıyla Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Cenevizliler, Memlûkler ve Venedikliler idaresinde kalmıştır (Alasya, 1988, s. 2-6).

16. yüzyılda Venedik denetiminde olan Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz’de Osmanlı Devleti için bir tehdit ve tehlike olmaya başlamış, Mısır’a ve Hicaz’a gitmek üzere adanın civarından geçen Türk gemilerini yağmalamıştır. Aynı zamanda Anadolu, Suriye ve Mısır gibi Türk hükümdarlığındaki topraklar arasında stratejik bir konumda olan Kıbrıs Adası 1 Ağustos 1571 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir (Konur, 1938, s. 16). Diğer yandan İngiltere için Kıbrıs, Atlantik Okyanusundan Hindistan’a kadar uzanan deniz ticaret yolları üzerinde Cebelitarık ve Malta’dan sonra Doğu Akdeniz’i kontrol eden en önemli bir liman ve üs konumundaydı. Hindistan yolunu siyasî, askerî ve ekonomik açıdan kontrol altına almak için gözünü Kıbrıs’a dikmişti. Aradığı fırsat 1877’de Osmanlı- Rus savaşında Osmanlı Devleti’nin yenilmesi ile ortaya çıkmıştır (Güler, 2004, s. 101).

300 yıldan fazla Türk egemenliğinde kalan ada 1877-78 Türk-Rus savaşında Rus ordusu Ayastefanos (Yeşilköy) kadar ilerleyince zor durumda kalan Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Birleşik Krallığın yardım ve destek sözü karşılığında 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs Sözleşmesi ile İngiltere’ye kiralandı (Bulunç, 2007, s. 76).

Bu sözleşmeye göre Osmanlı Devleti adaya sahip gibi gözükmekle birlikte, ada tamamen İngiliz yönetimine geçmiştir. Adanın Babıali’nin izni ile İngiltere’nin hakimiyetine geçişi esnasında askerî makamların ve yerli halkın herhangi bir direnişi olmamıştır (Zia, 1975, s. 81).

Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na İngiltere karşısında Alman İmparatorluğu saflarında girmesini bahane eden Birleşik Krallık, o zamana kadar Osmanlı mülkiyetinde gözüken Kıbrıs Adası’nı 5 Kasım 1914’ten itibaren bir sömürge gibi yönetmeye başlamıştır (Sonyel, 1978, s. 741).

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması’nın 115. maddesinde Kıbrıs’ın İngiltere tarafından ilhak edildiği bir defa daha vurgulanmıştır (Erim, 1953, s. 566).

1.Kıbrıs Adası'nın Konumu ve Askerî Açısından Önemi

Doğu Akdeniz'de jeopolitik ve jeostratejik açılarından önemli bir konumda olan ve Türkiye kıyılarına sadece 65 kilometre uzaklıkta bulunan Kıbrıs Adası ve orada yaşayan Türk nüfusunun can ve mal güvenlikleri, cumhuriyet döneminde de Türk dış politikasını şekillendiren temel sorunlardan biri olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde Kıbrıs Adası'nın ilgi odağı olmasının sebebi Avrupa'dan Ortadoğu'ya oradan da Süveyş kanalı ile Hindistan, Çin, Uzakdoğu ve diğer ülkelere ticari ulaşımı sağlayan coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda bölgede ortaya çıkan münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı ve bu bağlamda hidrokarbon yatakları bölgenin jeoekonomik değerini artırmıştır. Bölge sadece bir enerji deposu olarak değil, Kafkasya ve Orta Asya petrolünün Batı Dünyasına deniz yolları ile ulaştırılmasında ve güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Pazarcı, 2007, s. 12).

Askerî açıdan Doğu Akdeniz'de denizde ve havada hâkimiyet sağlamak isteyen güçler için Kıbrıs Adası bir uçak gemisi özelliğindedir. Bu konumu ile Türkiye'nin doğal gaz ve petrol boru hat terminallerinin, ithalat ve ihracat limanlarının bulunduğu güney kıyılarını, Rusya'nın deniz üslerinin bulunduğu Suriye ile, ABD'nin bir uzantısı olarak bölgede bulunan İsrail kıyılarını, Mısır kıyılarını ve Süveyş Kanalına ulaşan deniz yollarını kontrol etmektedir. İngilizler de Ortadoğu ve Akdeniz'i kontrol etmek için elektronik harp vasıtalarını ve uçaklarını konumlandıkları Ağrotur ve Dikelya üslerini günümüzde de egemenlikleri altında tutmaktadırlar. (Çopur, 2017, s. 13) Bu üsler Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılındaki kuruluş anlaşmasında İngiltere'ye ait egemen üs bölgeleri olarak adlandırılmışlar ve buraların çalışması, güvenliği ve Birleşik Krallığın buralardan tam olarak yararlanabilmesi için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tam bir işbirliği yapacağı kayıt altına alınmıştır (Dumlu, 2022, s. 128).

Bir devletin milli hedeflere ulaşabilmesi için, o devletin kullanabileceği coğrafi, ekonomik, askerî, siyasî, teknolojik, insan gücü gibi maddî ve manevî güçlerden oluşan millî güç unsurları vardır ve her biri de ayrı ayrı önemlidir. Millî politikanın saptanarak uluslararası arenada siyasî faaliyetlerin etkin olarak yürütülebilmesi için millî güç unsurlarından askerî güç, en önemlilerinden biridir. Kıbrıs'ta meydana gelen siyasî gelişmeler, karışıklıklar, toplumsal çatışmalar ve Rumların Enosis istekleri gibi gerçekler, Türkiye'nin üç garantör devletten birisi olarak adada yaşayan Türklerin can ve mal güvenliğinin sağlanması zorunluluğundan dolayı daima ilgi alanında olmuştur. Uluslararası ortamda siyasî otoritenin etkinliğini sağlamak ve

Türkiye'nin hak ve menfaatlerini koruyabilmek için, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) milletinin emrinde yurt savunması için hazır beklerken bir ada devleti olan Kıbrıs'ta, Türklere karşı vaki olabilecek bir tecavüzü önlemek için de daima teyakkuz halinde olmuştur. Bu gelişmeler doğal olarak TSK'nin teçhizat ve malzeme durumu dâhil, konum ve kuruluşunu, harp silah ve araçlarının özelliklerini ve gelişmesini de etkilemiştir.

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'ndaki Gelişmeler

11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması İtilâf Devletleri ile aramızdaki askerî çatışmalar sona ermiş, anlaşmadan sadece bir buçuk ay sonra, bağımsız ve egemen yeni devletin hukuksal anlamdaki zaferi olacak Lozan görüşmeleri 22 Kasım 1922'de başlamıştır. TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda Lozan Barış Antlaşması 24 Ağustos 1923 tarihinde kabul edilmiştir. Çözümü sonraya ertelenen bazı sorunlara rağmen Misak-ı Milli ile belirlenen hedefleri büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve tam bağımsız yeni devletin sınırları belirlenmiştir (Şimşir, 1990, s. 5).

Diğer taraftan 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasının Kıbrıs ile ilgili 16, 20, 21. maddeleri Kıbrıs ile ilgili olup aşağıdaki şekildedir:

Madde 16 - Türkiye işbu antlaşmada belirlenen sınırlar dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu antlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda -ki bu toprak ve adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz.

Madde 20 - Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

Madde 21 - 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte bu Türkler, isterlerse, bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır (Soysal, 1965, 42-46).

Antlaşmanın 16, 20 ve 21. maddelerinde Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesini o zamanın şartlarında kabul etmiş, İngiliz vatandaşlığına geçmek isteyen Kıbrıs Türklerinin tercihlerini kendilerine bırakmıştır. Lozan Barış Antlaşması sonrası Büyük Britanya Kralı V. George 10 Mart 1925 tarihinde Kıbrıs Adası'nın Kolonisi (Crown Colony) olduğunu açıklamış ve İngiltere'nin sömürgeleri arasına katmıştır. İdari alanda yapılan bazı hukukî düzenlemeler sonrası Sir Malcolm Stevenson, Kıbrıs'a vali olarak atanmıştır (Balyemez, 2021, s. 73).

Uzun ve yorucu bir mücadelen sonra yokluklar içinde 17'nci Türk devleti olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi üzerine kurulmuştur. Diğer taraftan Atatürk döneminde Türk dış politikası, Lozan Konferansında çeşitli nedenlerle kesin sonuca ulaştırılamamış İngiltere ile Musul, Fransa ile Hatay, Yunanistan ile

nüfus mübadelesi ve patrikhane gibi sorunların millî menfaatlere uygun bir şekilde çözümlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır (Eraslan vd., 2013, s. 105). Gazi Mustafa Kemal önderliğinde genç cumhuriyet bu dönemde kendi milli kaynaklarını kullanarak ekonomik savaş vermiş ve devrimleri uygulamaya başlamıştır.

Türk Hükümetinin Kıbrıs politikası bu dönemde iki aşamalı olmuştur. Birinci aşama Lozan Antlaşması'nın tanıdığı haklardan istifade etmek isteyen Kıbrıs Türklerinin anavatana göç etmesidir. Kıbrıs Türklerinin büyük çoğunluğu için kurulan genç cumhuriyet bir cazibe merkezi olmuş, birçok Türk yeni devletin vatandaşı olmayı tercih ederken diğer yandan Anadolu Rumlar, Yunanistan yerine Kıbrıs'a göç etmeyi seçmişlerdir (Dimitriu & Vlahos, 2009, s. 13).

Anadolu'ya yapılan göçün sebepleri öncelikli olarak; daha güvenli ve istikrarlı bir hayat yaşama arzuları, Türklerin ekonomik alanda sürekli olarak artan Rum hâkimiyeti karşısında zorlanmaları, Kıbrıs'ta orta öğrenimini bitiren Türk gençlerinin büyük bir çoğunluğunun yükseköğrenimlerini Türkiye'de yapmak istemeleri, İngiltere'nin hükümdarlığı altında yaşamak istememeleri gösterilebilir. Bu göçler, bazen bir yerleşim yerinin, köy veya mahallenin tamamının göç etmesi şeklinde de olmuştur. Göçmenlere Heyet-i Vekile'nin (Bakanlar Kurulu) 7 Aralık 1925 tarih ve 2871 sayılı kararname ile ev ve yeteri kadar arazi tahsis edilmiştir (akt. Çakmak, 2008, s. 219).

İkinci aşamada ise, Kıbrıs Adası'nda Türk nüfusunun azalmaya başlaması ile meydana gelen olumsuzlukların önüne geçmek için anavatana göçü teşvik eden uygulamalardan vazgeçilmiş ve Kıbrıs'ta Türklük bilincinin gelişmesi için çabalar gösteren "Halkçı" hareket desteklenmiştir. Cumhuriyet Hükümeti Kıbrıs Türkleri ile irtibatı devam ettirmiş, İngiliz emperyalizmine ve Enosis isteyen Rumlara karşı Türk toplumunu himaye etmeye çalışmıştır. Atatürk'ün emriyle Kıbrıs'ın Larnaka şehrinde 1925 yılında Türk Konsoloslugu açılmıştır (Kaya, 2016, s. 40).

Konsolosluğunun açılmasından 4 ay sonra, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı çok coşkulu kutlanmıştır. Gönderinde Türk bayrağı dalgalanan ve Atatürk fotoğrafları, çiçek dalları ile süslenen konsolosluk binası adada yaşayan binlerce Türk tarafından ziyaret edilmiştir. Mehmet Remzi (Okan) Bey tarafından yayınlanan Söz gazetesi sürekli olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve devrimler hakkında haber ve makaleler yayınlarak Kıbrıs Türk halkını aydınlatmış ve anavatana bağlılık duygularını sıcak tutmuştur. Harf devriminin hemen ardından 1928 yılında Türkiye'ye giderek Gazi Mustafa Kemal ile görüşmeyi başaran Remzi Bey, Kıbrıs'taki Türklerin duygu ve heyecanını ve Türkiye'ye bağlılığını ifade ettikten sonra Türk dilinin halka öğretilmesi için yardım istemiştir. Gazi Mustafa Kemal gerekli yardımın

sağlanması için ilgililere talimat vermiş ve bunun üzerine Remzi Bey'in Almanya'ya sipariş ettiği yeni matbaa makinasının bedeli Türkiye tarafından ödenmiştir. Yine Remzi Bey vasıtasıyla da Kıbrıs Türk halkına “Bize bağlılığımızı görüyor ve takdir ediyorum. Beni çok duygulandırıyorunuz. Bizim istediğimiz Kıbrıs'ta Türk sesi sönmesin” mesajını iletmiştir. Ata'sından aldığı teşvik ve yönlendirmeye adaya dönen Remzi Bey İngiliz sömürge yönetiminin bütün baskı ve tacizlerine rağmen çok başarılı hizmetler yapmıştır (Akar, 1981, s. 39).

Yunanistan'ın 1919'da başlattığı Küçük Asya seferine büyük umutlar bağlayan Kıbrıslı Rumlar, Türk İstiklâl Harbi esnasında da tarihsel Enosis faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Diğer yandan Kıbrıs Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından fethinden önce ağır vergilere maruz kalan ve dinî özgürlükleri kısıtlanan Kıbrıslı Ortodoks Rumlar, Osmanlı Devletinden yardım istemişler ve hatta bir yıldan fazla süren kuşatma esnasında Türkleri desteklemişlerdir (Akın, 2005, s. 35). O zamana kadar adadaki Katolik-Ortodoks mücadelesi yüzünden dinî teşkilatlarını kuramayan Rumlar, Osmanlı'nın adaya gelmesiyle Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğunu kurmuşlardır. Dilde ve dinde serbest bırakılmaları sayesinde Rum cemaati yıllarca huzur ve güvenlik içinde yaşamışlar, daha sonra İngilizler de bu durumu bozmamışlardır (Yücel, 1957, s. 28). Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi ve Kavanin Meclisi'nin (Adanın İngiliz sömürgesi olduğu dönemde kurulan yasama meclisi) ileri gelenleri tarafından 12 Nisan 1920 tarihinde Ulusal Konsey isimli bir örgüt kurularak Enosis çalışmaları tek elden yürütülmüştür. Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'daki ilerlemelerini fırsat bilen Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi, 25 Mart 1921 tarihinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması için halk oylaması bile yapmıştır (İsmail, 1997, s. 239).

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra da Rumlar Enosisin gerçekleşmesi için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1929 yılı haziran ayında yapılan İngiliz genel seçimlerini kazanarak hükümeti devralan İşçi Partisi, Kıbrıslı Rumlar için yeni bir umut ışığı olmuştur. Kitium Piskoposu Nikodimos Milanos ile S. Stavrinakis ve Zenon Rossidis'ten oluşan bir heyet Londra'ya giderek dönemin Sömürgeler Bakanı Lord Passfield'e 25 Ekim 1929 tarihinde verdikleri muhtıradaki diğer anayasal isteklerinin yanı sıra Enosis isteğinde de bulunmuşlardır. 29 Kasım 1929 tarihinde İngiltere tarafından bu istekleri reddedilmiştir. Kıbrıslı Rumlar yönetimde bulunan İngiliz İşçi partisinin olumsuz tutumuna karşın 1930 ve 1931 yıllarında da Enosis isteklerini sürdürmüşlerdir. 1929 yılında başlayan dünya ekonomik krizinden etkilenen İngiltere'nin Kırım harbi sonrası 1885 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na verdiği borcun karşılığında Kıbrıs'ın gelir fazlasına el koymasının yanı sıra 1931 yılında Kıbrıs'a yeni bir gümrük vergisi

de koymak istemesi, zaten ekonomik sıkıntıda olan ada halkının İngiliz yönetimine olan direnişini artırmıştır. Rum Ulusal örgütünün Enosis isteyen önergesi 26 Ocak 1930 yılında Rum Kurultayınca onaylanmıştır. 20 Ekim 1931 günü Kitiom Piskoposu Nikodimos Limasol'da coşkulu kalabalığa Enosis için seslenerek Yunanistan ile birleşilmesi gerektiğini açıklamış ve “Helen bayrağı altında özgür yaşamamız gerektiğini göstermenin zamanı gelmiştir. Kahrolsun iğrenç ve aşağılık rejim” diyerek halkı kışkırtmıştır (Öztoprak, 1998, s. 215).

Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden Zekâ Efendi başkanlığında Türkler haklarını sağlama mücadelesi verirken, Yunanistan tarafından desteklenen Kıbrıslı Rumlar 21 Ekim 1931'de isyan çıkartarak karışıklıkları adanın her tarafına yaymışlardır. İngiliz Vali Sir Ronald Storrs'un Lefkoşa'daki konağı, Limasol komiserinin evi ve bazı binalarla birlikte yaklaşık yetmiş köyde isyancılar zararlara sebep olmuşlardır. Bu karışıklıklar üzerine derhal 22 Ekimde Malta'dan 6 uçak ile 90 İngiliz askerî adaya gelmiş, 23 Ekimde Larnaka'ya Londra Kruvazörü, Mağusa'ya bir torpido gemisi gönderilmiş ve bir gambot ile Limasol limanına asker çıkartılarak aynı gün 100 asker Lefkoşa'ya intikal etmiştir. Ayrıca 24 Ekim 1931'de Girit/Suda limanından Suda limanında İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanlığı emrinden iki kruvazör ile 1400 asker daha gönderilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1931, s. 1).

5 Kasım 1931 tarihinde alınan sıkı önlemlerle adada düzen tekrar sağlanmıştır. Ayaklanmalar esnasında isyancılardan 6 kişi ölmüş, 30 kişi de yaralanmıştır. Güvenlik Kuvvetlerinden ise 38 kişi yaralanmıştır. Takviye kuvvetleri ile isyanı bastıran İngilizler 2000 kişiyi tutuklayarak cezalandırmış ve isyanın elebaşı 10 Rum'u sınır dışı etmiştir. (Sonyel, 1995, s. 178) Sürgün edilenler arasında Enosis düşüncesine daima katkıları olan Ortodoks din adamları Kitiom Metropoliti Nikodimos Milanos ve Girne Metropoliti Makarios Myrianthous da bulunmaktadır (Şengil, 2021, s. 49). İsyân süresince Kıbrıslı Türkler tarafsız kalarak olaylara karışmamışlar ve soğukkanlı davranmışlar hatta Rum isyancılarla İngiliz yönetimi arasında aracılık yapmışlardır (Akşam Gazetesi, 1931, s. 8).

Kıbrıs Türkleri toplumsal haklarını ede etmek için siyasî alanda mücadelelerine devam etmişler ve 1930 yılında Kavanin Meclisi'nin seçimlerinde M. Necati Bey (Özkan) Kıbrıs Türk Toplum Lideri olmuştur. Necati Bey'in liderliğinde 1 Mayıs 1931 yılında Millî Kongre oluşturulmuştur. Necati Özkan'ın çağrısı ile halk temsilcileri seçim bölgeleri olan köy ve kasaba halkından aldıkları vekâletnamelerle Lefkoşa'ya gelmişlerdir. 100 ile 200 arasında temsilci Necati Özkan'ın evinde toplanmış ve kongre 6 saat sürmüştür. Kıbrıs Türk toplumunda halkçılar olarak adlandırılan grubu oluşturan ve kongreye katılan kişiler, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı ve yapılan inkılâpları benimsemiş avukat, öğretmen, doktor gibi aydın ve eğitimli

kişilerdi. Halkçı grup aynı zamanda Enosis isteğine karşı çıkmış ve Türk devrimlerinin Kıbrıs'ta uygulanmasını isteyerek, İngiliz Sömürge yönetimine karşı Kıbrıs Türk kimliğini öne çıkarmıştır. Kongre sonucunda Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini ortaya koyan 6 maddelik karar alınmış ve 1928 yılında kaldırılan müftülük makamına Baf kasabasında oturan avukat Ahmet Sait Efendi Müftü seçilmiştir. 3 yıl görev yapmak üzere Merkez Yönetim Kurulu seçilmiştir. Milli Kongre yöneticileri 2 Mayıs 1931'de Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs'tan görüşmek için randevu istemiş fakat reddedilmiştir. 15 Mayıs 1931'de ise Kıbrıs Hükümeti Müsteşarı Henniker Heaton, Millî Kongre kararlarının İngiliz Sömürge Hükümeti'nce kabul edilmediğini ve seçilen müftünün de tanınmadığını açıklamıştır. Görüleceği üzere 1930'lu yıllarda, dönemin iç ve dış gelişmeleri karşısında Kıbrıs Türk halkı kongre ile kimlik mücadelesi vererek seslerini duyurmaya çalışmışlardır. İngiliz sömürge yönetimi 21 Ekim 1931'de meydana gelen Rum ayaklanması nedeni ile olağanüstü hal uygulamış ve sert önlemler almıştır. Kıbrıs Türkleri isyana katılmamalarına rağmen baskı dönemi uygulamalarının olumsuz sonuçlarından doğrudan etkilenmişlerdir (Akgün, 2014, s. 243).

3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Akdeniz'deki İngiliz Deniz Gücü ve Türk Donanması

İstiklal Harbi ile bir ölüm kalım mücadelesi verilerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin zaferi bütün mazlum ülkeleri ve diğer yandan başta İngiltere olmak üzere, bütün emperyalist güçleri etkilemiştir. Yıllarca süren savaşların neden olduğu yokluk ve yoksulluk içinde ekonomik sıkıntılarla mücadele eden Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde dünya siyasi arenasında mücadele ederken millî güç unsurlarından askerî gücünü de kuvvetlendirmek için çalışmalara başlamıştır. Doğu Akdeniz'de bir uçak gemisi konumunda bulunan ve Türk toplumunun yaşadığı Kıbrıs adası doğal olarak genç cumhuriyetin ilgi alanı olmuştur.

Üç tarafı denizlerle çevrili ve uzun bir kıyı şeridine sahip Türk Yurdu'nun deniz hak ve menfaatlerinin korunması için kuvvetli bir deniz kuvvetine ihtiyaç olduğu gerçeği I. Dünya Savaşı (1914-1918) öncesi ve sonrasında bariz bir biçimde ortaya çıkmıştır. 1911 yılında Trablusgarp Savaşında Türk kuvvetlerine denizden yardım yapılamamış, 1913 Balkan Savaşı'nda ise donanma Ege Denizi'ne dahi çıkamamıştır. Bu dönemde Karadeniz'de bulunan Osmanlı Donanması 20 Ocak 1918'de bir kez Ege Denizi'ne çıkmışsa da Midilli kruvazörü Gökçeada açıklarında mayına çarparak batmış, Yavuz Kruvazörü de Boğaz geçişi sırasında Nara'da karaya oturmuştur (Hergüner, 2011, s. 26).

Aynı dönemde İngiliz Kraliyet Donanması yedi büyük denizde harp gemilerini dolaştırmaktaydı. Kıbrıs Adası'nın da bulunduğu Akdeniz ise stratejik konumu nedeniyle

yüzyıllardır İngiltere'nin hayati çıkarları için önemli bir coğrafya idi. İngiliz Hükümeti'nce Akdeniz, Güneydoğu Asya'daki sömürgelerine bilhassa Hindistan'a giden yollar için bir nefes borusu olarak görülmüştür. İngiliz Donanması'nın her türlü lojistik desteğini sağlayabileceği deniz üsleri Cebelitarık, Malta ve İskenderiye'de mevcuttu. İngiltere dönemin başat gücü olarak önemli sayılacak miktarda destroyer, firkateyn, denizaltı ve mayın temizleme gemilerine sahipti. I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise gelişmiş top ve silah sistemine sahip 82 kruvazör ve 225 destroyere sahipti (Yıldız, 2022, s. 179).

Savaşın sonunda, Kraliyet Donanması açık ara dünyanın en güçlü donanması hüviyetini de korumayı başarabilmiştir. ABD Donanması ve Fransız Donanması'nın toplamından daha büyük, Japon İmparatorluk Donanması ile İtalyan Kraliyet Donanması'nın toplamının iki katıdır (Kraliyet Donanması, 2023).

Bu sayede İngiliz sömürgeleri arasında önemli deniz bağlantılarının güvenliğini sağlamış ve örneğin 1931 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen Rum isyanında olduğu gibi, ayaklanmalara süratle müdahale edebilmiştir.

Siyasî gücün gelişmelere göre etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve millî menfaatlerin gerçekleşmesi için yeterli askerî gücün olması ve kriz dönemi dahil kullanılması bilinen bir gerçektir.

Osmanlı Devleti'nin yeterli deniz kuvveti olmaması nedeniyle büyük toprak kayıplarına uğramasına bizzat tanık olan Gazi Mustafa Kemal; Gelibolu yarımadasının savunulması esnasında ülke savunmasında donanmanın önemini “Deniz kuvvetinden yoksun bir kara kuvveti olarak, yarımadamızı, kara kuvvetlerini çekinmeden getirebilecek bir deniz kuvvetine karşı hiçbir zaman savunamayız” diyerek ülkenin bekası için güçlü bir donanmaya olan gereksinimini vurgulamıştır (Songur, 2022, s. 144).

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi esaslarına göre donanma Haliç'te gözaltına alındığı için Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye muharebe imkân ve kabiliyeti kısıtlı olan az sayıda gemiden oluşan bir donanma kalmıştır.

Uzun ve zorlu müzakerelerden sonra 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan ve yeni Türk devletini bütün dünyaya duyuran Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, esir durumda bulunan donanma, cumhuriyetin ilân edilmesiyle birlikte “Cumhuriyet Donanması” adını almıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, ülkemizin denizlerdeki hak ve menfaatlerini korumak için güçlü bir donanmaya ve aynı zamanda ticarî faaliyetlerimiz için de hatırı sayılır bir deniz ulaştırma gücüne olan ihtiyaç açıkça ortaya çıkmıştır.

Gazi Mustafa Kemal cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında eşi Latife Hanım ve devletin üst düzey yöneticileri ile birlikte 11 Eylül 1924 tarihinde Mudanya'dan Hamidiye Kruvazörü ile Karadeniz gezisine çıkarak Türk Denizciliği için farkındalığın ilk adımını atmıştır (Hergüner, 2011, s.3). Mudanya'dan ayrılmasından sonra doğudaki en uç liman şehri Rize'ye kadar seyahat etmiş, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun gibi liman kentlerine ziyaret gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal'in gezisinin rastlantı sonucu planlanmadığı, donanmanın durumunu ve Türk denizciliğini tanımak için yaptığı daha sonraki gelişmelerden anlaşılmıştır.

Bu gezisinde denizciliğin önemini "Hudutlarının mühim ve büyük aksamı (bölümü) deniz olan Türk Devletinin donanması da mühim ve büyük olması gerekir. O zaman Türkiye Cumhuriyeti daha müsterih (içi rahat) ve emin olacaktır" veciz ifadesiyle vurgulamıştır.

Yine bu dönemde 29 Aralık 1924'de Bahriye Vekâleti (Deniz Bakanlığı) kurulmuş ve 1 Kasım 1927 tarihine kadar faaliyetini sürdürmüştür. 1928 yılında yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve Milli Savunma Bakanlığına bağlı Deniz Müsteşarlığı kurulmuştur. Lozan Antlaşması'ndaki Boğazlardaki kısıtlamalar nedeniyle donanma için yeni üs bölgesi arayışları kapsamında İzmit Körfezinde fizibilite çalışmaları yapılmış ve Gölcük'te yeni bir tersane yapılmasına karar verilmiştir. Gazi Mustafa Kemal yine bir başka konuşmasında, "Efendiler! Bahriye'yi esaslı ve ciddi bir biçimde geliştirip, düzenlemek düşünülmelidir. Bu konuda başlangıç noktası, özellikle seçkin elemanları hak ettikleri gibi yetiştirip, onlardan memleketin ivedi gereksinimlerinde yararlanmak ve herhalde memleketin gücünün üzerinde hayallerden de uzak durmak olmalıdır", sözleri ile komuta heyetinin önemine dikkat çekmiştir. Donanma eğitiminin geliştirilmesi için 1925 yılında Alman bahriyesinden Amiral Ernst Von Gagern komutasındaki heyetten istifade edilmiştir. Alanlarında uzman olan bu subaylara Türk donanmasının komuta kademelerinde görev verilmemiş, sadece danışmanlık görevlerinde bulunmuşlardır (Alkan, 2021, s. 428). Bu dönemde sevk ve idare kabiliyeti yüksek, eğitilmiş kurmay denizci komutanlar yetiştirmek için 1930 yılında Deniz Harp Akademisi açılmıştır. Ayrıca 1928'de Hollanda'dan her biri 450 tonluk I. ve II. İnönü denizaltıları alınmış, 1911 yılı yapımı olan Yavuz Zırhlısı yenilenerek 1950 yılına kadar sancak gemisi olarak görev icra etmiştir. 1931'de denizaltı avcısı olarak tasarlanmış üç hızlı Hücumbot (Martı, Denizkuşu ve Doğan) ile dört avcı bot, 1932'de İtalya'dan dört muhrip (Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe ve Zafer) ile Dumlupınar ve Sakarya Denizaltıları alınarak Deniz Kuvvetlerine katılmıştır (Uyanıker, 2022, s. 71).

Yeni kuruluşa göre;

- Samsun, Taşoz ve Basra muhripleri donanma dışı bırakılmış,

- Yavuz muharebe kruvazörü ile Tınaztepe, Zafer, Kocatepe ve Adatepe muhriplerinden “Harp Filosu Komutanlığı”,
- Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket torpido kruvazörlerinden “İhtiyat Filosu Komutanlığı”,
- I. İnönü, II. İnönü, Dumlupınar, Sakarya ve Gür denizaltıları ile “Denizaltı Filotillası Komutanlığı”,
- Doğan, Martı ve Denizkuşu hücumbotları ile “Hücumbot Filotillası Komodorluğu”,
- Hızır Reis, İsa Reis, Kemal Reis ganbotlarından mayın arama ve tarama filotillası teşkil edilmiştir (Büyüktuğrul, 1969, s. 187).

Böylece Türk karasularında ve açık denizlerde imkânlar çerçevesinde Türk Harp Gemileri bayrak göstermeye başlamıştır.

SONUÇ

Atatürk’ün deyimiyle 7000 yıllık Türk beşiği olan Anadolu topraklarında dünyanın en güçlü devletlerine karşı var olma savaşı vererek Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk milletinin en büyük güvencesi de Türk ordusu olmuştur. Millî çıkarlarımız ve ülkemizin bekası gereği Kıbrıs Adası dahil Ege denizinde bulunan adaların Anadolu yarımadasına yakınlığı nedeniyle güçlü bir donanmaya ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyetin kurulması ile birlikte “Donanmasız Anadolu olmaz. Donanmadan yana kuvvetli olmak Türkiye’nin savunması için şarttır. Donanmamız izlediğimiz politikanın da kuvvetli desteği olacaktır” diyerek Türk Deniz Kuvvetleri’nin önünü açmış ve gelecek nesillere denizciliğin önemini bir kez daha vurgulamıştır.

Bu bağlamda Kıbrıs Adası ve adalara yönelik bir deniz harekâtı yapacak bir donanmaya sahip olmayan Türkiye yetersiz olan deniz kuvvetlerinin kuvvetlendirilmesi için çalışmalara siyasî ve ekonomik alanda başlamıştır. Diğer yandan Kıbrıs Adası’nın jeopolitik ve jeostratejik konumu yalnız Türkiye için değil, başta İngiltere olmak üzere diğer devletler için de tarih boyunca önem taşımıştır. Millî çıkarları için deniz hâkimiyetinin dünya hâkimiyetinin anahtarı olduğu gerçeğinden hareket eden Büyük Britanya İmparatorluğu dünya boğaz ve geçitlerini ve buraları kontrol eden adaları ele geçirmek ve elde bulundurmak için de daima mücadele vermiş ve bu çerçevede büyük bir donanma oluşturmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde de Kraliyet Donanması açık ara dünyanın en güçlü donanması olarak dünya denizlerinde bulunuyordu.

Nitekim Yunanistan tarafından da desteklenen Kıbrıslı Rumların 21 Ekim 1931 tarihinde başlattıkları isyanı Girit Adası Suda üssünde acilen toplanan Kraliyet Donanması’nın bir unsuru olan İngiliz Akdeniz filosuna ait London ve Shropshire Kruvazörleri ile Acasto ve Achates destroyerlerini Larnaka ve Limasol başta olmak üzere Kıbrıs Adası’nın limanlarına göndermişlerdir. Harp gemileri 24 Ekim 1931’de adaya ulaşarak isyana müdahale etmiştir.

Yine Mısır'ın İskenderiye şehrindeki İngiliz üslerinden kalkan yedi nakliye uçağı ile (Vickers-Victoria Troop Carriers) 150 kişilik silahlı ve tam teçhizatlı bir birliği, yedi buçuk saatte 23 Ekim 1931 saat 11.00'da Lefkoşe'ye indirmişlerdir. (The Sydney Morning Herald, 1931, s. 13) Diğer taraftan siyasi gücü her anlamda destekleyecek askerî gücün, Türk donanmasının bilhassa deniz aşırı bir harekât için bu dönemde yeterli olmadığı bir gerçektir. Donanmaya alınan gemilerin büyük gemilerden ziyade küçük ve hızlı gemilerden ve denizaltılardan oluşmasının öncelikle Anadolu kıyılarının savunulmasına yönelik olduğu görülür. Bu dönemde güçlü bir donanmanın oluşması için zor şartlarda kaynak yaratılarak çalışmalar imkânlar çerçevesinde yapılmıştır. Kıbrıs Türk halkının hak ve menfaatlerini koruyabilmek için bu süreçte Cumhuriyet Hükümeti Kıbrıs Türkleri ile irtibatı devam ettirmiştir. İngiliz sömürgeciliğine ve adayı Yunanistan'a bağlamayı isteyen Rumlara karşı maddi ve manevi yardımlarını sürdürerek Türk toplumunu korumaya çalışmıştır. Atatürk'ün emriyle Larnaka'da 1925 yılında Türk Konsoloslugu açılmıştır. Kıbrıs Türklerinin toplumsal haklarını elde etmek için yaptıkları siyasi mücadeleler desteklenmiş ve Kıbrıslı Türk gençlerinin Türkiye'de eğitim görmeleri sağlanmıştır. Neticede devletler askerî güçleri oranında etkili siyasi güce ve dolayısı ile dış politikaya sahip olurlar. Bu nedenle diplomasinin yeterli olmadığı yerde bir devletin gücünü göstereceği en önemli unsur modern ve eğitilmiş bir silahlı kuvvetlerdir. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'nin caydırıcı unsurlarından birisi de güçlü donanması olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, R. (1981). *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*. Web ofset.
- Akgün, S. (2014). Meclis-i millî'den ulusal kongre'ye Kıbrıs Türk halkının kongre yönetimi ile örgütlenme hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 243.
- Akın, V. (2005). Kıbrıs sorununun ortaya çıkışı ve gelişmeler. In Ş. Kantarcı (Ed.), *Kıbrıs Laboratuvarı* (pp. 33-53). Aktüel Basımevi.
- Alasya, F. (1988). *Tarihte Kıbrıs*. Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi.
- Alkan, R. (2021). Alman belgelerine göre erken dönem cumhuriyet dönemi bahriyesi bağlamında Türk-Alman ilişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 428.
- Balyemez, M. (2021). *İngiliz yönetimi döneminde Kıbrıs Türklerinin siyasi örgütlenmeleri (1923-1960)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Buluç, A. Z. (2007). Kıbrıs politikasının Annan belgesi ile başlayan kırılma noktaları. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 76.
- Büyüktuğrul, A. (1969). *Büyük Atamız ve Türk denizciliği*. Türkiye İş Bankası.
- Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçü (1878-1938). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 219.
- Çopur, İ. (2017). *1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Anılar*.
- Dimitriu, T., & Vlahos, S. (2009). *İhanete Uğramış Ayaklanma* (S. Babacan, Çev.). Arkadaş Yayınevi.
- Dumlu, H. (2022). Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemi. *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 3(1), 128.
- Eraslan, C., et al. (2013). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II*. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Türk Tarih Kurumu.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101.
- Hergüner, M. (2011). Atatürk döneminde denizciliğimiz. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 195, 26.
- İsmail, S. (1997). İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları. *Kıbrıs Türk Mücahitleri Derneği Yayını*, 5, 239.
- Kaya, M. (2016). Atatürk dönemi (1923-1938) Türkiye-Kıbrıs. *Uluslararası boyutlarıyla Kıbrıs meselesi ve geleceği uluslararası sempozyumu bildiriler*, Gazimağusa Atatürk Araştırma Merkezi, 40.
- Kıbrıs'ta isyan (Riot in Cyprus). (1931, 24 Ekim). *The Sydney Morning Herald*, No: 29268, s. 13.
- Kıbrıs'ta vaziyet vahim. (1931, 24 Ekim). *Cumhuriyet*, No: 2682, s. 1.
- Konur, İ. (1938). *Kıbrıs Türkleri*. Remzi Kitapevi.

Kraliyet Donanması. (2023). Royal Navy. https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Navy#History (Erişim Tarihi: 23.11.2023).

Öztoprak, İ. (1998). Kıbrıs'ta 1931 isyanı ve yankıları. *Bellekten*, 62(233).

Pazarcı, H. (2007). Doğu Akdeniz kıta sahanlığı ve Türkiye'nin stratejisi. *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 12.

Son isyan hareketi ve Kıbrıs Türkleri'nin vaziyeti. (1931, 22 Kasım). *Akşam*, No: 4712, s. 8.

Songur, F. (2022). Atatürk için Türk denizciliğinin anlamı ve erken cumhuriyet dönemindeki yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 41, 144.

Sonyel, S. R. (1978). İngiltere Dışişleri Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit Kıbrıs'ı 48 saat içinde İngilizlere nasıl kiraladı. *Bellekten*, 42(168), 741.

Sonyel, S. R. (1995). İngiliz yönetiminde Kıbrıs Türklerinin varlık savaşımı (1878-1960). *Bellekten*, 59(224), 178.

Şengil, M. (2021). İngiliz idaresi döneminde Kıbrıs'ta iki kilise krizi. *ATABE Dinî Araştırmalar Dergisi*, 6, 49.

Şimşir, N. B. (1990). *Lozan telgrafları (1922-1923)*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Uyanıker, F. (2022). Arşiv belgelerine göre II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'dan alınan denizaltılar. *Mavi Atlas*, 10(1), 71.

Yıldız, M. (2022). Büyük savaş öncesi ısınan sular: Birinci Dünya Savaşı öncesi donanma yarışının büyük güç rekabetine etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 17(I), 179.

Yücel, H. Â. (1957). *Kıbrıs Mektupları*. İş Bankası Kültür Cep Kitapları.

Zia, N. (1975). *Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçişi ve adada kurulan İngiliz idaresi*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.